

Nieuwe manieren van opleiden en begeleiden van leraren(-in-opleiding)

G.L.M. Schellings, M. Koopman en J.D. Vermunt

Dit themanummer is samengesteld ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. Douwe Beijaard, die in zijn werkzame leven een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het onderzoek naar het professioneel leren van leraren-in-opleiding en (beginnende) leraren. In zijn afscheidsrede *De leraar van morgen: Versterking en verandering van de identiteit en het beroepsbeeld van leraren* (2019) beschrijft hij een aantal tendensen die in zijn ogen noodzakelijk zijn om de opleiding en professionele ontwikkeling van leraren en het werk van lerarenopleiders nieuwe impulsen te geven. Belangrijk is om nieuwe opleidingsdidactieken te ontwerpen én te onderzoeken, die niet alleen gericht zijn op de kennis en kunde van (aanstaande) leraren, maar die tevens gericht zijn op het ontwikkelen van een realistische, constructieve professionele identiteit.

Voorbeelden van het door Douwe Beijaard noodzakelijk geachte onderzoek zijn te lezen in dit themanummer. Drie bijdragen leveren nieuwe inzichten in hoe we aanstaande leraren kunnen opleiden en begeleiden om hun leren optimaal te ondersteunen. Drie andere bijdragen gaan dieper in op hoe (ervaren) leraren zich kunnen professionaliseren door zich te richten op het ontwikkelen van een eigen professionele identiteit.

Het beroep van leraar is continu aan verandering onderhevig (Ministerie van OCW, 2013; Schleicher, 2012). Van leraren wordt gevraagd dat ze handelen als professionals (Snoek, et al., 2017). Leraren als professionals beschikken naast vakinhoudelijke kennis en (praktijk)kennis over onderwijzen en leren, ook over vaardigheden zoals het systematisch ontwikkelen, onderzoeken en evalueren van onderwijs zodat het eigen onderwijs continu verbeterd kan worden (Beijaard, Verloop, & Vermunt, 2000). Ontwikkeling van onderwijs vereist een reflectieve houding ten

opzichte van het eigen functioneren, bewust zijn van opvattingen en idealen en het vermogen om naar deze opvattingen en idealen te handelen (Swinkels, Koopman, & Beijaard, 2013). Bij het ontwikkelen en uitvoeren van onderwijs zou het bevorderen van het leren van leerlingen, in plaats van het overdragen van vakinhoudelijke kennis, voorop moeten staan (Baeten et al., 2010; Koopman, 2017; Schelfhout et al., 2006). Het ontwikkelen en ontwerpen van onderwijs vraagt een gedegen theoretische onderbouwing, een onderzoeksmatige aanpak en doordachte evaluatie (vgl. Van den Akker, 1999). Leraren moeten bijvoorbeeld onderzoeken hoe zij hun handelingen bewust kunnen inzetten om het leren van hun leerlingen te bevorderen in de complexe klaspraktijk (zie de eerste bijdrage in dit themanummer). Het ontwerpen en onderzoeken van onderwijs zou bij voorkeur in dialoog moeten plaatsvinden, bijvoorbeeld in een onderzoeksgemeenschap (zie de tweede bijdrage) of in de vorm van Lesson Study (zie de derde bijdrage).

Het leren ontwerpen, onderzoeken en evalueren van onderwijs vraagt om een nieuwe opleidingsdidactiek en/of nieuwe leeromgevingen (Beijaard, 2019). Een belangrijke veronderstelling daarbij is dat het leraarsberoep vooral te leren is in een authentieke context en/of met authentieke taken (Swinkels, 2017). Tijdens het werkplekleren moet de praktijk aan de theorie worden gekoppeld en vice versa, zodat betekenisvol leren kan plaatsvinden (Leeferink & Koster, 2016). Om deze koppeling tot stand te brengen wordt van lerarenopleiders verwacht dat zij in begeleidingsgesprekken samen met leraren-in-opleiding reflecteren op ervaringen opgedaan tijdens het werkplekleren (zie de vierde bijdrage in dit themanummer). Samen opleiden, i.e. het bundelen van krachten van scholen en lerarenopleidingen om samen de

opleiding van leraren vorm te geven, is belangrijk om de koppeling tussen theorie en praktijk tot stand te brengen en vraagt om professionele lerarenopleiders, zowel op de instituten als op de scholen (Timmermans & van Velzen, 2017). Ook bij het samen opleiden of samen onderzoeken zou het leren van de leerlingen centraal moeten staan (zie de tweede en derde bijdrage uit dit themanummer).

Om leraar te worden en te blijven, moet een leraar professioneel leren (Beijaard, 2009). Professioneel leren van leraren(-inopleiding) heeft onder meer betrekking op het op actieve wijze construeren van een professionele identiteit door het afstemmen van persoonlijke en professionele factoren (Beijaard, Meijer & Verloop, 2004; Rodgers, & Scott, 2008). Het construeren van een professionele identiteit start tijdens de opleiding, maar staat vooral centraal in de transitiefase van student naar leraar en continueert in de eerste jaren van beroepsuitoefening (Pillen, Beijaard, & den Brok, 2013). Lerarenopleiders, zowel op de school als op het instituut, zouden moeten leren hoe zij (aanstaande) leraren kunnen coachen bij hun ontwikkeling van een realistische, constructieve professionele identiteit (Meijer, 2014; Schaap & Oolbakkink-Marchand, 2018; Schellings & Mommers, 2019). Zo is de vierde bijdrage gericht op de vraag hoe opleiders begeleidingsgesprekken kunnen voeren om het professionele zelfbeeld van de *aanstaande* leraar te expliciteren. De vijfde bijdrage is gericht op de vraag hoe leraren hun professionele identiteit beschrijven in de eerste jaren van de beroepsuitoefening (i.e. inductiefase). De begeleiding of coaching van leraren stopt niet na het afronden van de lerarenopleiding. Leraren zouden bijvoorbeeld begeleiding moeten krijgen hoe hun ontwikkelde professionele identiteit te onderhouden of eventueel te herdefiniëren, bijvoorbeeld in nascholingsprogramma's. De zesde en laatste bijdrage in dit themanummer beschrijft een onderzoek vanuit dit perspectief en gaat over de professionele identiteit en de intentie van leraren uit het beroeps- onderwijs om scholingsprogramma's te volgen.

De zes bijdragen in dit themanummer hebben met elkaar gemeen dat vooral het leren van de leraar centraal staat. Wel is uit alle papers af te leiden dat de rol van de lerarenopleider een belangrijke is: De kwaliteit van lerarenopleiders bepaalt sterk de kwaliteit van opgeleide leraren en heeft zo een sterke invloed op de kwaliteit van het onderwijs (Cochran-Smith, 2003). Ook de lerarenopleider moet professioneel leren (Lunenberg, Dengerink, Korthagen, 2013; Ping, Schellings, Beijaard, 2018; Timmermans & van Velzen, 2017). Het professioneel leren van lerarenopleiders valt buiten de reikwijdte van dit themanummer (zie ook de vragen die de discussiant stelt naar aanleiding van dit themanummer). De afzonderlijke bijdragen geven wel aanleiding om na te denken wat nieuwe opleidings- en begeleidingsdidactieken vragen van lerarenopleiders. De bijdragen geven zeker richting aan het denken over de vorm en inhoud van nieuwe manieren van opleiden en begeleiden.

Een leeromgeving voor leraren (inopleiding) zou onder andere aandacht moeten besteden aan het ontwikkelen van hun 'vakdidactische agency', aldus Eveline de Boer, Fred Janssen, Michiel Dam en Jan van Driel, de auteurs van de eerste bijdrage in dit themanummer. In hun bijdrage, "*Ontwikkeling van agency van docenten-in-opleiding: Een ecologisch perspectief*" ontwikkelen zij een integratieve ecologische benadering voor het begrijpen en ondersteunen van vakdidactische agency. Zij definiëren vakdidactische agency als de keuzes van een specifieke leraar over het wat en hoe van zijn/haar onderwijs in het schoolvak. Deze nieuwe theoretische benadering wordt empirisch geëxploreerd door de ontwikkeling van twaalf biologie lerareninopleiding te schetsen op het gebied van hun vakdidactische repertoire in relatie tot hun meervoudige doelen en hun handelingsmogelijkheden. Vakdidactische dossiers gemaakt door de leraren aan het begin en eind van een jaar worden met elkaar vergeleken.

Waar de eerste bijdrage vooral ingaat op wát leraren-in-opleiding zouden moeten leren, beschrijft de tweede bijdrage van Maaikoopman, Rian Aarts, Jos Hulsker, Jeroen Imants en Quinta Kools vooral h^oe

leraren kunnen leren. Hun bijdrage, “*Het leren en de leerbrenghsten van docenten en studenten in leerateliere*”, beschrijft een nieuwe leeromgeving, waarin aanstaande én ervaren leraren onder begeleiding van lerarenopleiders samen leren. In deze leeromgeving, het zogenaamde “leeratelier” werken leraren-in-opleiding en VO-leraren een schooljaar lang aan eigen leervragen binnen het overkoepelende thema “leren van leerlingen”. Vijf leerateliere met in totaal 43 deelnemers worden op hun effect onderzocht met behulp van observaties van bijeenkomsten en semi-structureerde groepte-interviews.

De derde bijdrage “*Het leren van docenten in een Lesson Studyteam: een casestudie*” beschrijft ook een leeromgeving, maar dan een leeromgeving voor ervaren leraren. Doel van deze exploratieve casestudie, uitgevoerd door Siebrich de Vries en Gerrit Roorda, is om inzicht te krijgen in de faciliterende en/of belemmerde rol van persoonlijke, interpersoonlijke en contextfactoren bij verschillen in opbrengsten tussen leraren in een Lesson Study-team. Bij vijf wiskundeleraren die gezamenlijk twee Lesson Study-cycli hebben doorlopen, zijn via vragenlijsten, interviews en observaties, data verzameld over o.a. hun intentie om deel te nemen aan het team (persoonlijke factor), over de samenwerking binnen het team (interpersoonlijke factor), over de begeleiding van het team (contextfactor) en over verandering in hun onderwijsgedrag (opbrengst van de Lesson Study).

De vierde bijdrage richt zich op de begeleiding die leraren-in-opleiding krijgen van hun begeleiders. In hun bijdrage getiteld “*Lerarenopleiders en studenten in gesprek over discontinuïteit in ontwikkeling als leraar*” onderzoeken Martine van Rijswijk, Larike Bronkhorst, Jan van Tartwijk en Sanne Akkerman ervaringen van discontinuïteit in de ontwikkeling van aanstaande leraren tijdens het werkplekleren. Discontinuïteit wordt gedefinieerd als een gevoel van inconsistentie in huidige of te ontwikkelen eigenschappen die als relevant voor het beroep worden ervaren. De vraag is hoe studenten en/of begeleiders ervaringen van discontinuïteit ter sprake brengen en welke strategieën gebruikt worden om de ervaring verder te

bespreken. In totaal worden 42 begeleidingsgesprekken van zes opleiders nader geanalyseerd.

Het thema van de vijfde bijdrage is het vormen van een professionele identiteit. Gonny Schellings, Anna van der Want en Janine Mommers proberen in hun bijdrage “*Identiteitsleren van startende leraren*” het identiteitsleren van startende leraren, die een inductieprogramma volgen, in kaart te brengen. De auteurs beschouwen identiteitsleren essentieel om te kunnen groeien als leraar. Zij onderzoeken identiteitsleren door thema’s af te leiden uit de beschrijvingen die 21 startende leraren geven bij aanvang en afronding van *identity work* in de vorm van een reeks *identity workshops*. Bij aanvang van de workshops beschrijven leraren kort wat professionele identiteit voor hen betekent. Na afloop van de reeks *identity workshops* bespreken de leraren elkaars professionele identiteit in een (groepte)identiteitsgesprek.

De laatste bijdrage uit dit themanummer “*VET teachers’ beliefs on collaboration, identity, and status and their relationship with professional development*” staat stil bij de professionele identiteit van zijinstromers in het beroepsonderwijs. Esther Canrinus, Inger Marie Dalehefte en Sunniva Myhre onderzoeken de intentie van leraren in het Noorse beroepsonderwijs om te professionaliseren door deelname aan formele programma’s. De intentie een programma te volgen wordt gerelateerd aan professionele identiteit en opvattingen over collegiale samenwerking en status van het beroep. Professionele identiteit wordt in dit onderzoek opgevat als het beeld dat de opleider van zichzelf heeft, namelijk vakarbeider of leraar. Om de relaties tussen deze concepten te onderzoeken is een vragenlijst voorgelegd aan 125 leraren.

De bijdragen worden tot slot besproken door discussiant prof. dr. Paulien Meijer (gepromoveerd bij prof. dr. Douwe Beijaard). Allereerst benadrukt zij dat alle bijdragen nauw aansluiten bij het gedachtegoed van Douwe Beijaard: de leraar als professional die professioneel blijft leren. Verder beschrijven de bijdragen verschillende leercontexten waarin het belang van de praktijk en het belang van anderen duidelijk wordt. De dis-

cussiant komt met nieuwe inzichten over het gebruik van de term praktijk. Tot slot gaat ze dieper in over het werk dat er nog ligt voor toekomstig onderzoek op het gebied van professioneel leren en professionele identiteit van leraren.

Literatuur

- Baeten, M., Kyndt, E., Struyven, K., & Dochy, F. (2010). Using student-centred learning environments to stimulate deep approaches to learning: Factors encouraging or discouraging their effectiveness. *Educational Research Review*, 5(3), 243-260.)
- Beijaard, D. (2009). *Leraar worden en leraar blijven: Over de rol van identiteit in professioneel leren van beginnende docenten*. Intreerede. TU Eindhoven, Eindhoven School of Education.
- Beijaard, D. (2019). *De leraar van morgen: Versterking en verandering van de identiteit en het beroepsbeeld van leraren*. Afscheidsrede. TU Eindhoven, Eindhoven School of Education.
- Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107-128.
- Beijaard, D., Verloop, N., & Vermunt, J. D. (2000). Teachers' perceptions of professional identity: An exploratory study from a personal knowledge perspective. *Teaching and Teacher Education*, 16(7), 749-764.
- Cochran-Smith, M. (2003). Learning and unlearning: The education of teacher educators. *Teaching and Teacher Education*, 19, 5-28.
- Koopman, M. (2017). *Diep leren: Praktische handreikingen voor het bevorderen van diep leren bij leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven.
- Leeferink, H. & Koster, B. (2016). Leren van ervaringen op de werkplek. In: D. Beijaard (Ed.), *Weten wat werkt: onderwijsonderzoek vertaald voor lerarenopleiders* (pp. 37-45). Meppel: Ten Brink Uitgevers.
- Lunenberg, M. L., Dengerink, J., & Korthagen, F. A. J. (2013). *Het beroep van lerarenopleider. Professionele rollen, professioneel handelen en professionele ontwikkeling van lerarenopleiders*. Reviewstudie in opdracht van NWO/PROO.
- Meijer, P. (2014). *De docent: Sterk in ontwikkeling*. Intreerede. Radboud Universiteit Nijmegen, Radboud Docentenacademie.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Lerarenagenda 2013-2020. De leraar maakt het verschil*. <https://www.deleraarenagenda.nl/>
- Pillen, M.T., Beijaard, D., & den Brok, P.J. (2013). Tensions in beginning teachers' professional identity development, accompanying feelings and coping strategies. *European Journal of Teacher Education*, 36(3), 240-260.
- Ping, C., Schellings, G., & Beijaard, D. (2018) Teacher educators' professional learning: A literature review. *Teaching and Teacher Education*, 75, 93-104.
- Rodgers, C.R., & Scott, K.H. (2008). The development of the personal self and professional identity in learning to teach. In M. Cochran-Smith, S. Feiman-Nemser & D.J. McIntyre (Eds.), *Handbook of Research on Teacher Education* (pp. 732-755). New York: Routledge.
- Schaap, H. & Oolbekkink-Marchand, H. (2018). Spanningen van startende leraren: Situaties om van te leren! In S. de Vos, J. de Wilde, & S. Beusaert (Eds.), *Start to Teach* (pp. 279-298). Antwerpen-Apeldoorn: Garant Publishers.
- Schelfhout, W., Dochy, F., Janssens, S., Struyven, K., Gielen, S., & Sierens, E. (2006). Educating for learning-focused teaching in teacher education, the need to link learning content with practice experiences. *Teacher and Teaching Education*, 22, 874-897.
- Schellings, G. & Mommers, J. (2019). Coachen op professionele identiteit: Identity workshops. In: G. Schellings, M. Helms-Lorenz & P. Runhaar (Red.), *Begeleiding startende leraren. Praktijk en theorie* (pp. 163-179). Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Schleicher, A. (Ed.). (2012). *Preparing teachers and developing school leaders for the 21st century: Lessons from around the world*. Paris, France: OECD.
- Snoek, M., de Wit, B., Dengerink, J., van der Wolk, W., Van Eldik, S., & Wirtz, N. (2017). *Een beroepsbeeld voor de leraar: Over ontwikkelrichtingen en groei van leraren in het onderwijs*. Amsterdam/Utrecht.
- Swinkels, M.F.J. (2017). *Learning to teach with a focus on student learning*. Academisch proefschrift. Eindhoven: Technische Universiteit

- Eindhoven.
- Swinkels, M.F.J., Koopman, M., & Beijaard, D. (2013). Student teachers' development of learning-focused conceptions. *Teaching and Teacher Education*, 34, 26-37.
- Timmermans, M. & van Velzen, C. (2017). *Kenisbasis lerarenopleiders katern 4: Samen in de school opleiden*. Breda: Vereniging Lerarenopleiders Nederland (VELON).
- Van den Akker, J. (1999). Principles and methods of development research. In: J. van den Akker, R. Branch, K. Gustafson, N. Nieveen, and T. Plomp (Eds.), *Design Approaches and Tools in Education and Training* (pp. 1–15). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Auteurs

Gonny Schellings is Universitair Docent aan Eindhoven School of Education van de Technische Universiteit Eindhoven. **Maike Koopman** is Universitair Hoofddocent aan de Eindhoven School of Education van de Technische Universiteit Eindhoven. **Jan Vermunt** is hoogleraar Learning and Educational Innovation aan de Eindhoven School of Education van de Technische Universiteit Eindhoven.

Correspondentieadres: G.L.M. Schellings, Eindhoven School of Education; Postbus 513; 5600 MB Eindhoven; e-mail g.l.m.schellings@tue.nl